

2. Dječja prava i pravo na obrazovanje⁹

Dječja prava su sveobuhvatno zaštićena opsežnim popisom međunarodnih i regionalnih dokumenata koji uključuju ljudska prava, međunarodno humanitarno pravo i zakon o izbjeglicama. Djeca su povlaštena pravima sadržanima u općim sporazumima. Osim toga sastavljen je i niz stručnih dokumenata za dodatnu zaštitu djece s obzirom na njihovu specifičnu ranjivost i važnost za društvo kao cjelinu, čiji je cilj osigurati zdrav razvoj i aktivno sudjelovanje mladih u društvu.

Europska konvencija o ljudskim pravima sadrži mnoge odredbe za zaštitu prava djece, primjerice Protokol 1, Članak 2, “pravo na obrazovanje”. Međutim, sveobuhvatni okvir za dječja prava je Konvencija UN-a o pravima djeteta iz 1989. Bio je to prvi dokument koji je zasebno obradio prava djece i obilježio značajan pomak u razmišljanju prema “pristupu utemeljenom na ljudskim pravima” prema kojem su vlade zakonski odgovorne ukoliko ne uspiju udovoljiti potrebama djece. Konvencija o pravima djeteta stvorila je novu viziju djece kao nositelja prava i odgovornosti u skladu s njihovom dobi, umjesto da ih promatra kao vlasništvo roditelja ili bespomoćne primatelje milostinje.

Dječja prava pokrivaju sve aspekte života djece i adolescenata i mogu se razdijeliti u sljedeće glavne kategorije:

- prava preživljavanja: pravo na život i zadovoljavanje temeljnih potreba (primjerice, odgovarajući životni standard, smještaj, prehrana, zdravstvena pomoć);
- razvojna prava: prava koja osiguravaju djetetu najbolji mogući razvoj (npr. obrazovanje, igra i slobodno vrijeme, kulturne aktivnosti, informiranje, sloboda mišljenja, izražavanja, vjere);
- prava sudjelovanja: prava koja omogućavaju djeci i adolescentima aktivno sudjelovanje u svojim zajednicama (npr., slobodno izražavanje misli, odlučivanje u stvarima koje se tiču njihovih života, pristupanje udruženjima);
- zaštitna prava: prava koja su presudna za zaštitu djece i adolescenata od svih oblika zlostavljanja, zapostavljanja i izrabljivanja (npr., specijalna briga za djecu izbjeglice i zaštita od upletenosti u oružane sukobe, rad djece, seksualno zlostavljanje, mučenje i zlouporaba droga).

Obrazovanje se samo po sebi smatra ljudskim pravom, no istovremeno i neophodnim sredstvom za ostvarivanje ostalih ljudskih prava. Odgojno-obrazovni sustav koji slijedi pristup utemeljen na ljudskim pravima imat će bolje polazište u ispunjavanju fundamentalne misije osiguravanja visokokvalitetnog obrazovanja za sve.

Članak 26 Opće deklaracije o ljudskim pravima određuje:

- (1) Svatko ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba biti besplatno, barem na osnovnim i temeljnim stupnjevima. Osnovno obrazovanje treba biti obvezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba biti opće dostupno, a visoko obrazovanje treba biti jednako dostupno svima na osnovi uspjeha.
- (2) Obrazovanje treba biti usmjereno punom razvoju ljudske osobnosti i jačanju poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ono treba promicati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama te podupirati djelovanje Ujedinjenih naroda u održanju mira.
- (3) Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru obrazovanja koje će biti pruženo njihovoj djeci.

⁹ Autor: Felisa Tibbitts (2009.), Napomene Felise Tibbitts, pripremljene za Evaluacijsku konferenciju Vijeća Europe na temu Europske godine građanstva u odgoju i obrazovanju, 27. – 28. travanj 2006., Sinaia, Rumunjska.

Kao proširenje ideja prvotno formuliranih u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, Članak 28 Konvencije o pravima djeteta definira obrazovanje kao pravo, dok Članak 29 ističe da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema punom razvoju njegove “osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti”.¹⁰

I Konvencija o pravima djeteta i Opća deklaracija o ljudskim pravima definiraju jačanje poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda kao jednu od svrha školovanja. Naravno, da bi se ljudska prava istinski razumjela i promicala, treba ih se proživjeti u odnosu prema drugima. To uključuje ne samo učenje o ljudskim pravima, već i život u okviru i kroz ljudska prava. Pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima iz tog razloga u učionicama primjenjuje učenje i prakticiranje vrijednosti i okvira ljudskih prava. Škole u skladu s dječjim pravima u središte stavljaju ljudsko dostojanstvo djece.

Svrha prava na obrazovanje je da ga primjenjuju i uživaju svi – neovisno o sposobnosti, rasnoj, etničkoj, vjerskoj, spolnoj, klasnoj i nacionalnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji ili bilo kojoj drugoj osnovi. Osim toga, odgoj i obrazovanje – prema definiciji Konvencije o pravima djeteta – treba biti strukturirano na način da uvažava dostojanstvo i temeljna ljudska prava učenika.

Ključno načelo u središtu ljudskih prava i pristupa utemeljenog na ljudskim pravima je načelo nediskriminacije. Sektor školovanja je mnogostruko razgranat, uključujući i jednak pristup visokokvalitetnom obrazovanju s posebnim naglaskom na ranjive ili marginalizirane skupine.

UNESCOva inicijativa *Škola – prijatelj djece* i pristup obrazovanju utemeljen na ljudskim pravima nastoje implementirati Konvenciju o pravima djeteta u i kroz odgoj i obrazovanje. Kako bi se osposobili za primjenu pristupa utemeljenog na ljudskim pravima trebamo bolje poznavati ljudska i dječja prava, kao i njihove implikacije na razmišljanje, planiranje i evaluaciju u odgojno-obrazovnom procesu. To nas potiče da postavljamo pitanja poput:

- Tko ne dobiva obrazovanje? Gdje se ti pojedinci nalaze i zašto su zakinuti?
- Tko bi i što trebao učiniti za zaštitu, promicanje i ostvarenje prava na obrazovanje?
- Čije sposobnosti, i za što, valja razviti kako bi osigurali pravo na obrazovanje?
- Tko treba učiniti što za provedbu tog prava i kako partnerstva u tom procesu mogu pomoći?

Načelo 1. Izravna povezanost s pravima

Postavlja se pitanje: Jesu li naša nastojanja u odgojno-obrazovnom procesu izravno povezana s ljudskim pravima? Uključuju li ta nastojanja cjelokupni raspon ljudskih prava? Jesu li temeljito istražena ljudska prava od istinske važnosti za potrebe i probleme naših zajednica, i mogu li se te poveznice stvoriti? Jesmo li voljni nadići osobnu “zonu udobnosti” u povezivanju našeg djelovanja s vrijednostima ljudskih prava?

Načelo 2. Odgovornost

Vide li se oni među nama koji su predstavnici vlade ili državni zaposlenici odgovornima za ostvarivanje odgoja i obrazovanja za ljudska prava? Na koje smo načine odgovorni? Kako djeca i njihovi skrbnici mogu osigurati takvu vrstu odgovornosti?

Načelo 3. Osposobljavanje i sudjelovanje

Razmislimo na trenutak o onima prema kojima se osjećamo odgovornima u smislu jamčenja odgoja i obrazovanja za ljudska prava. Jesmo li uvrstili ideje svih onih na koje utječu naši stavovi i postupci? Tko je izostavljen iz procesa donošenja odluka, a one se na njega odnose? Ako nisu prisutni, ili na bilo koji drugi način uključeni u rasprave, na koji način takve pojedince možemo dovesti za stol? Kako možemo olakšati njihovo donošenje stavova o osnovnim pitanjima odgoja i obrazovanja za demokraciju i ljudska prava?

¹⁰ Na pravo na obrazovanje se referira u brojnim dokumentima UN-a i poveljama o ljudskim pravima uključujući Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Članak 14) i Konvenciju o pravima djeteta (Članci 28 i 29). Ostale ključne deklaracije, opće odredbe i dokumenti su se proširili i na pravo na obrazovanje, uključujući Svjetsku deklaraciju o odgoju i obrazovanju za sve (Članci I, III, IV, VI, VII), Dakarski Okvir za djelovanje, i Obrazovanje za sve.

Načelo 4. Nediskriminacija i posebna pozornost prema ranjivim skupinama

Konačno, i vezano uz prethodno načelo, za koje skupine trenutno postoji najmanja mogućnost da će izvući korist iz naših odgojno-obrazovnih programa, i kako možemo poduprijeti njihovo sudjelovanje? Upravo te skupine čija su ljudska prava uskraćena na dnevnoj bazi – marginalizirani, ranjivi, diskriminirani – su oni koji bi trebali najviše profitirati od naših odgojno-obrazovnih nastojanja. Kako ih možemo identificirati, do njih doprijeti, i za njih stvoriti istinski smislene obrazovne programe?